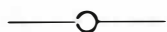

VECHILE CETĂȚI ROMÂNEȘTI

DUPĂ CONTELE DE LANGERON

Nici unul din streinii pe cari împrejurările i-au adus a cunoaște în chip direct și mai temeinic Țările Române, nu ne-a lăsat asupra vechilor noastre cetăți relații de total atât de amănunțite și interesante ca Contele de Langeron, general francez, emigrat în serviciul Imperiului rusec. Într'adevăr, în memoriile sale asupra campaniilor întreprinse de Ruși împotriva Turcilor la 1806—12 (ed. în Documentele Hurmuzaki, sup. I, vol. III, pp. 70—390), campanii în care personal a avut un însemnat rol militar, Langeron descrie — în legătură cu luptele date pentru scoaterea din mâinile Turcilor a fostelor cetăți românești nistriene și dunărene — însăși aceste cetăți: Hotinul, Benderul, Cetatea Albă, Chilia, Ismailul, Brăila, Giurgiul și Turnul. Așa fiind, e bine, credem, să se pună în evidență, în chip mai deosebit, aceste descrieri și în paginile publicației de față.

În genere, observă dela început generalul francez (Ibid., p. 83), cele mai multe din cetățile turcești (ale Țărilor Române) — cari, de obicei, nu sunt decât niște castele simple cu patru laturi — nu se pot compara, ca valoare, nici măcar cu cetățile timpului său de a patra mână, fiind construite tot după sistemul vechiu — „cu turnuri și turnulețe din sec. XIV“. Căci, explică el, când întâmplările războinice sau cursul vremii strică aceste turnuri și turnulețe, Turcii au grije a le reface întocmai. Mărturie prețioasă din punct de vedere arheologic, întru cât confirmă părerea că zidurile de azi ale Cetății Albe și Hotinului — singurele ce ne-au mai rămas, Benderul fiind zidit numai sub Turci (după 1538) — sunt acele ale lui Stefan cel Mare (la Cetatea Albă) și Petru Rareș (la Hotin).

Trecând la cetăți în parte, Langeron nu are, din nefericire, decât numai câteva cuvinte pen-

tru cea mai importantă din ele, pentru Hotin, cu care se încep relațiile sale (Ibid., p. 95). Această cetate, zice el, e așezată pe malul drept al Nistrului și e întărită dela natură, mai cu seamă în partea de către uscat. Tot așa de laconic e de altfel și pentru cetatea polonă din potrivă, a Cameniței „și mai întărită dela natură ca Hotinul“. În schimb însă, de îndată ce ajunge la cetățile pe cari le-a cunoscut bine devine mai amănunțit și mai interesant.

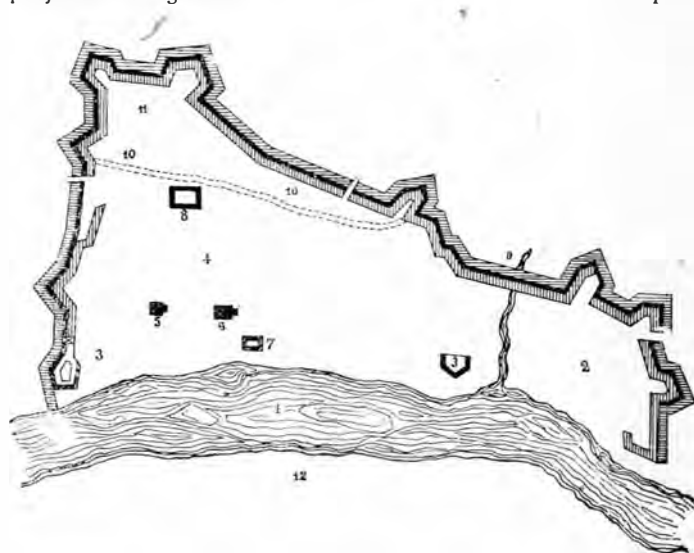
Așa despre Bender spune (Ibid., p. 93) că a fost zidit de Turci, spre a fi, ca și Hotinul, Brăila și Giurgiu, de încercuire Moldovei (sic), să nu poată scutura jugul păgân; e așezat pe malul drept al Nistrului, pe o înălțime în pantă repede, care domină fluviul și șesul înconjurător; e un pătrat lung, fortificat în chip modern și având în lăuntru un vechiu castel cu patru turnuri; cucerindu-l, la 1789, Potemkin i-a aruncat în aer o parte din fortificații, lăsând pe soldați să-i distrugă casele, așa că nu rămase nici o singură locuință nedărâmată, cel puțin pe jumătate; recucerindu-l, la 1791, Turcii l-au refăcut; pe o înălțime, în apropiere, un șanț și câteva pietre indică locul casei în care Carol XII susținu, împotriva aliaților și amicilor săi, acel asediu extraordinar, a cărui povestire pare o poveste; la 80 de stânjeni de oraș, era un suburbu, necuprins în fortificații; în sfârșit, în jurul întăriturilor, se văd urmele caselor și grădinilor ce alcătuiau acest suburbu.

Iar despre Cetatea Albă (Ibid., p. 112). Așezată pe o stâncă foarte înaltă, a fost construită de Genovezi, cari, odioasă, stăpâni pe comerțul Mării Negre, înălțară pe țărmurii ei, o mulțime de cetăți. Fortificațiile îi sunt gotice. Genovezii au grămadit aci ziduri peste ziduri, toate strașnic de înalte. Șanțul, tăiat în stâncă,

are nouă stânjani în adâncime și e foarte îngust. Zidurile s'ar putea însă lesne dărâma prin baterii ce s'ar așeza foarte repede și foarte aproape, căci suburbiul se întinde până la marginea întăriturilor externe ale cetății. Chiar de i s'ar da foc, ar rămânea destule dărâmături spre a adăposti pe apărători, și ulițele ar servi ca tranșee. Cu asalt e peste puțină de cucerit. Cetatea e mult mai puternică de către liman, de cât de către uscat. Aceasta pentru că limanul îngheață uneori. Precauțiunea era deci necesară. Împrejurimele cetății sunt înfrumusețate de grădini cu arbori rotitori și de vii foarte abundente. În castel nu sunt decât două sau trei case locuibile, dar în suburbiu e un mare număr de frumoase case turcești bine zidite, împodobite cu picturi și împrejmuite cu grădini.

Mai amănunțită și mai interesantă decât toate, e însă descrierea pe care Conte de Langeron o face cetății dela Ismail, care, ca și Benderul, e o cetate turcească, întemeiată de foștii noștri suzerani, pentru necesități strategice de apărare a Imperiului la Dunăre. Iată cum ne-o înfățișează generalul francez (Ibid., pp. 96—97).

Ismailul e așezat pe malul stâng al Dunării, la vreo 70 verste de mare. Așezarea sa e de așa natură că Rușii nu pot risca o trecere în Bulgaria (Dobrogea), fără să pună mai întâiu mâna pe această cetate. În ultimul războiu rusoturc (1769—74), nu era întărit decât cu un zid simplu, rămas dela Genovezi (! ?). Dar, după pacea dela 1774, Turcii, văzându-i însemnătatea, au încredințat fortificarea sa la ingineri europeni, între alții unui german Richter. Acești

Planul cetății Ismail.

- 1 = Dunărea.
- 2 = Suburbiul moldovenesc.
- 3 = Bastionul de piatră.
- 4 = Partea dreaptă a orașului.
- 5 și 6 = Moschee.
- 7 = Castelul cel vechiu.
- 8 = Castelul cel nou.
- 9 = Pârâul dintre suburbiu și oraș.
- 10 = Vechia incintă.
- 11 = Loc viran, pentru trupe.
- 12 = Insula Ceatal.

Despre Chilia (Ibid., p. 94). E așezată pe malul stâng al brațului de miază-noapte al Dunării, numit Gârla, la vreo 40 verste de mare. E un oraș vechiu, zidit de Genovezi, când aceștia obținură, sub Împărații greci, comerțul exclusiv pe Marea Neagră și Dunăre, ceace-i obliga să-și construiască cetăți, pentru a pune comptuoarele și magazinele lor la adăpostul năvălirilor barbarilor din împrejurimi. E foarte mică: n'are decât vreo sută cincizeci de case proaste, închise într'un zid (incintă) stricat, foarte vechiu, cu patru turnuri la colțuri, unele pătrate, altele rotunde. În interior e un castel mic, tot cu patru turnuri. De către Dunăre n'are decât un zid simplu. Are însă o bună poziție pentru apărare. E situată, în sfârșit, pe o înălțime care domină cât cuprinzi cu ochii câmpia întinsă și pustie dimprejur.

ingineri l-au înconjurat c'un retranșament de 1800 stânjani, întocmit după configurația terenului. În retranșament s'a cuprins și un suburbiu moldovenesc, situat la stânga orașului, pe o înălțime ce-l domină. Lucrarea a fost terminată de un grec, intrat după aceia în serviciul Rusiei. Spre a da o idee de talentul acestui inginer, e suficient să arătăm că a așezat palisadele, pe cari Richter n'a avut timp să le construiască, perpendicular pe parapete, așa că favorisau pe asediatori și paralisau pe asediați. Zidul, de pământ, e peste măsură de ridicat, din cauza imensei adâncimi a șanțului. Terenul dinainte e însă liber, fără întărituri. Un bastion de piatră, terminat printr'o deschidere foarte îngustă, dar cu ziduri foarte groase, adăpostește o baterie acoperită (în casemată) și o alta descoperită (pe platformă), menită să apere malul

Dunării. Pe partea dreaptă a oraşului e un turn (cavalier) înalt de 40 picioare, cu 22 tunuri, pentru apărarea părţii din stânga. Din spre fluviu, oraşul e absolut deschis. Căci Turcii nu credeau că vor trebui să-l apere şi de partea aceea, neînchipuindu-şi că Ruşii vor avea vreodată o flotilă pe Dunăre. Partea dreaptă a oraşului este mai bine zidită... Principalele ei clădiri sunt: două moschee şi două castele: unul vechiu, destul de mare, dar pe jumătate distrus, altul mai nou, foarte mare, în partea de sus a oraşului, în care locuieşte Seraskierul. Suburbii moldovenesc, compus din căsuţe (colibe) izolate, se ridică drept în sus, pe malul stâng al fluviului şi al unui pârâu ce curge într-o vale perpendiculară pe fluviu, pârâu care desparte suburbiul de oraş. Din acest suburbiu se poate face o minunată cetăţue, despărţit fiind cu totul de oraş şi mult mai înalt ca el. Oraşul se întinde de-a lungul fluviului, ridicându-se în amfiteatru, până la vechea incintă. Între această incintă şi zidul de înconjur e un spaţiu mai mare, unde stau trupele turceşti. Pe ţărmul fluviului nu e nici dig nici port, ci numai o mulţime de clădiri militare şi comerciale. Dunărea, care curge în semicerc, e mult mai îngustă în faţa bastionului de piatră (180 stânjeni), decât în faţa suburbiului moldovenesc (240 stânjeni). Insula Ceatal desparte cele două braţe ale fluviului.

La această descriere Langeron adaugă un plan, care, pentru mai bună lămurire, se reproduce şi aci, cu indicaţiile necesare.

În 1807, generalul francez revine asupra Ismailului, dând o a doua descriere (Ibid., pp. 127—8), din care mai aflăm că după 1790, Turcii închiseră oraşul şi de către Dunăre cu zid de piatră, care, cu toate că nu avea întăriri avansate, nu putea fi luat cu asalt. Acest zid se continua pe valea ce am văzut că desparte oraşul de suburbiul moldovenesc, înlocuind zidul anterior de pământ, pe jumătate dărâmat. Oraşul era deci mai bine fortificat la 1807 decât la 1790.

Mai puţin bogate, dar tot aşa de interesante sunt relaţiile lui Langeron asupra cetăţii dela Brăila, fondată tot de Turci. Brăila, zice el, (Ibid., pp. 165—6), e situată pe malul stâng al Dunării, mal foarte înalt, aşa că oraşul domină în totul fluviul şi ostroavele lui, ceea ce, în tot cursul Dunării, nu se întâlneşte decât aci. De către Galaţi e o cetăţue foarte puternică, cu două rânduri de ziduri şi trei şanţuri.

Zidul interior e de piatră, cu patru bastioane puternice. Vine apoi un zid de pământ, cu cinci bastioane, un val şi al treilea şanţ (celelalte două fiind, probabil, întâiul între zidul de piatră şi cel de pământ, al doilea între acesta şi val). De altfel cetatea e aşa de mică, că nu poate susţine mai îndelung timp un asediu regulat. Ea nu poate servi decât spre a reţine o parte din garnizoană până la capitulare. Oraşul se întinde la stânga cetăţii. E mare şi mai bine zidit ca celelalte oraşe turceşti (din Țările Române). Are o mare câtimă de case spaţioase şi plăcute la vedere. Un enorm zid de pământ, de 4 verste, înconjură oraşul şi cetăţuia. Acest zid nu e prea înalt, dar şanţul său e foarte adânc şi tăiat în pantă repede (aproape drept). Zidul acesta de înconjur e armat cu vre-o 200 tunuri, aşezate în baterii construite după modul turcesc, formând un fel de bastioane cari nu se flanchează reciproc. De către cetăţue sunt două cortine enorme. Tunurile, aşezate la întâmplare, unul de 24 lângă unul de 6, unul de 8 lângă o mortieră, sunt acoperite cu mari gabioane, după sistemul fortificaţiilor turceşti... Nazirul, pentru a înmulţi mijloacele de apărare în caz de asalt, a pus să se construiască „traverse“ în tranşee. Aceste traverse, făcute din scânduri fixate în pământ, depărtate la bază şi reunite la vârf, erau crenelate şi aveau la mijloc o deschidere mai mare, pentru un tun mic. Din oraş se ajungea aci prin o cale săpată sub zidul de pământ.

În jurul Brăilei, până la Siret şi Buzău, e un şes întins, pe care poate manevra fără nici un obstacol (natural) aproape o sută de mii de oameni. Nu se găsesc pe el decât câteva văgăuni. Aproape de Siret, în deosebi de către Galaţi, acest şes e deodată tăiat perpendicular, aşa că se poate zice că Brăila e aşezată pe un mare platou, care formează ceea ce se numeşte raiaua Brăilei, ce aparţine Turcilor şi face bogăţia Paşei comandant al cetăţii. Are prea frumoase şi prea bogate sate. Nazirul, bărbat uman şi inteligent, nu asupreşte şi nici nu tiranizează pe locuitori. De altfel, în general, locuitorii aparţinând raialelor cetăţilor turceşti sunt mai bine trataţi şi mai mulţumiţi decât acei lăsaţi pradă Valachilor şi Moldovenilor.

Despre Giurgiu, cetatea lui Mircea Vodă cel Bătrân, ni se spune (Ibid., pp. 158—9 şi 284): E situat la 5—6 verste de Rusciuc, puţin mai sus, spre Est, la 4 verste de Dunărea mare, pe un braţ al fluviului, care uneori, foarte rar, seacă în

luna Septemvrie. Acest braț se împarte în mai multe ramuri și formează două mari ostroave, Coșora și Nazirul, despărțite printr'un canal ce curge din Dunăre perpendicular (dela Sud spre Nord) pe cetățuia Giurgiului, situată ea însăși pe un mic ostrov. Cetatea e foarte mică: n'are o mie de pași în circumferință, dar e regulat întocmită. Bastioanele sunt construite în chip modern și zidul de apărare căptușit. Are un bun „chemin couvert“ și întăriturile externe ale cetății sunt înconjurate de un al doilea șanț (întâiul e al zidului de apărare) foarte adânc. De-a lungul Dunării orașul era deschis și numai în urmă Turcii au ridicat și de astă parte un zid de piatră. În brațul fluviului ce udă orașul e un mic ostrov pe care e un mic fort (cetățue), zidit după modelul antic, cum Genovezii au construit asemenea forturi în Crimeia, în Basarabia, acum 400 de ani. Acest fort, care n'are

500 de pași de jurîmprejur, e foarte înalt și domină cetatea. În oraș sunt cazarme proaste pentru trupe și câteva case pentru ofițeri. Împrejurul cetății, după obiceiul turcesc, e un mare suburbu, bine zidit, bine populat, care se întinde până sub zona întărită. Acest suburbu e închis într'un zid de pământ, care are mai bine de 6 verste lungime.

În sfârșit, relațiile lui Langeron asupra cetăților românești de pe malul stâng al Dunării, se încheie cu câteva cuvinte despre Turnu, de care spune (Ibid., p. 117) că e o mică cetățue situată față în față cu Nicopole, la vărsarea Olului în Dunăre — o puternică redută cu cinci bastioane, construite în palisade, cu neputință de cuprins prin asalt.

A. L.

R É S U M É

Le comte de Langeron, général français, émigré au service de la Russie, nous donne, dans ses mémoires sur les campagnes entreprises par les Russes contre les Turcs entre 1806—1812 (éd. des Doc. Hurmuzaki, supplém. I, vol. II, pag. 70—390), des relations précieuses au sujet des anciennes forteresses roumaines situées le long du Dniester et du Danube: Hotin, Bender, Cetatea-Albă (Akkerman), Kilia, Ismail, Braïla, Giurgévo et Turnu.

Les relations du comte de Langeron diffèrent de toutes les autres, antérieures et postérieures aux siennes, en ce qu'elles nous fournissent de nombreux détails provenant d'une personne compétente en matière.

Langeron relève le caractère génois des forts de Cetatea Albă (Akkerman) et de Kilia. Il fait ressortir la situation stratégique et l'importance des forteresses de Bender et de Braïla bâties par les Turcs (l'une en 1538 et l'autre en 1546), après l'occupation de ces contrées par les armées ottomanes. Il nous donne en même temps une description détaillée de la

forteresse turque la plus récente élevée en terre roumaine, à Ismail. Il sont à remarquer aussi les détails qu'il nous fournit sur les vieilles forteresses de Giurgevo (bâtie par Mircea le Vieux), de Turnu («Nicopolis Minor») et de Hotin, bien que sur ces deux dernières il ne dise que quelques mots.

Enfin, nous devons relever le témoignage du général français relativement à la facture de nos anciennes cités qui se sont conservées, telles qu'elles étaient aux époques de leur fondation. Les tours et les tourelles de ces forteresses gardent la forme du XIV-ème siècle, dit-il. Ce fait doit être expliqué par l'habitude que les Turcs avaient de refaire sur place les fortifications, comme elles l'étaient auparavant, toutes les fois qu'elles avaient besoin de réparation. C'est là un témoignage précieux, confirmant l'opinion des archéologues et des historiens qui ont soutenu que les ruines des murs de la forteresse de Cetatea Albă (Akkerman), par exemple, datent de l'époque d'Étienne-le-Grand et celles des murs de Hotin de l'époque de Pierre Rareș